

1848 — 1898.

Dné 2. decembra je minulo petdeset let, da je Nj. Veličanstvo cesar in kralj Franc Jožef I. zasedel sijajni prestol habsburške dinastije.

Srečni avstrijski narodi, ki so praznovali to redko in znamenito petdesetletnico, slavili so zajedno koreniti preporod, vsestransko pomlajenje svoje širše domovine, spominjajoči se toliko in takšnega napredka, kakor ga poprej naša stara Avstrija ni nikdar doživela in kakeršnega v tako kratki dobi ne pomni zgodovina nobene države.

Skoraj neverjetno je tudi, kakšne plodove je vladanje našega preslavnega cesarja in kralja porajalo na pravnem polji, kako se je zadnjih petdeset let vse, skoraj čisto vse izpremenilo! Očem pravnikovim se dandanes vidi Avstrija postavljena pod čisto drugo obnebjje, nego li je bila 1848. leta, in podobna je plodoviti njivi s polnim klasjem in nebrojnimi zdravimi klicami, v katero se je preobrazila iz večinoma peščenih tal in drugih, krepko rast zavirajočih razmer pred 50. leti.

Javno pravo — in to je bilo jedno prvih fundamentalnih del našega cesarja — prišlo je iz starih šablon v ves drugi tir, po katerem je Avstrija napredovala in se spopolnjevala v resnično pravno državo. Absolutizem se je moral umakniti ustavi, po kateri so narodi in državljani dobili pravico sodelovanja pri zakonodavstvu in pravico kontrole nad gospodarstvom in upravo države. Ustvarila so se vrhu tega samoupravna telesa, kakor dežele, okraji, občine itd. z dokajšnjo avtonomijo. Za svobodni razvoj posameznikov in narodov so se postavila bolj ali manj trdna jamstva z državnimi temeljnimi zakoni, s pravom osobne svobode, z zaščito hišnega prava, s tiskovnim za-

konom in dr. Ker to v varstvo svoboščin in pravic državljanskih za konkretne slučaje nasproti samovolji ni zadoščalo, nastale so institucije neprecenljive vrednosti, vzlasti državno sodišče in upravno sodišče, kojih judikati skrbé za čim daljše, tem popolnejše vresničevanje ideje pravne države v modernem smislu. In na takih ter enakih podstavah so za vladanja našega cesarja in kralja vstali iz političnega mrtvila toliko državljani kolikor narodi, ki tekmujejo ali bi vsaj morali tekmovati za svobodni in mejsobno ne protivni razvoj javnega življenja.

O premembah v ostalem pravu zadnjih petdeset let bi se lahko reklo, da ni ostal kamen na kamnu, ako bi vendar tudi še dandanes ne bilo starega, skoraj da nerazrušnega temelja — občnega državljanskega zakonika. Predaleč bi zašli, ako bi hoteli tudi le v kratkih potezah označiti preobrazbe ali nove kodifikacije na vseh straneh pravnega polja. Javna uprava se je od leta do leta cesarjevega vladanja morala čedalje bolj zavedati svojih novih nalog, v katere sta jo silila močni tok časa in naraščajoča pravna zavest. Izpolnjevanje teh nalog se je moralo kazati v pravnih reformah, katere so zadele skoraj sleharno pravno razmerje. Odtod nešteti zakoni in naredbe, odtod imponantna vrsta državnih in deželnih zakonikov!

Če hočemo omenjati posameznih kodifikacij, sta tu pred vsem trgovski zakonik in vzorni menični red, katera je tako, kakor zakone o borzi, o skladiščih, o avtorskem pravu, zakona v obrambo obrtnih znamk in vzorcev ter patentov zahteval moderni promet. Občni državljanski zakonik se je popolnil z novim zemljeknjižnim zakonom, nadalje z zakoni o oderuštvu in o opraviilih na obroke, z izpodbi-jalnim zakonom, z zakonom zastran nujnih potov itd.

Kazensko pravo se je preuredilo, odnosno popolnilo z mnogimi postranskimi zakoni, da se je tako vsaj nekoliko prilagodilo zahtevam modernega naziranja. Za potrebno bistveno predelanje kazenskega zakona se je storilo že mnogo priprav, katere se porabijo prej ali slej, ker se ta reforma ne da dolgo več odlašati. Pač pa se je korenito in duhovito premenilo l. 1873. kazensko postopanje, katero je bilo prejšnje čase tako, da ni dajalo nikakega jamstva za spoznavanje resnice in pravično presojanje obtožencev.

Načela ustnosti in neposrednosti, ki so tako blagodejno in sigurno delovala v kazenskem postopanju, so pa v civilnih pravnih šele z lanskim letom zadobila veljavo. Ta reforma je jedna najvažnejših in najblagodatnejših za vlado našega cesarja. Šele po njej dobiva državljan, ki je moral nad sto let po mnogih ovinkih občnega sodnega reda iskati formalne pravice, odslej materijalno pravico na podlagi postopanja, katero ga spravlja v neposredno dotiko s sodnikom in hitro pouči o pravem ali nepravem. Velik preobrat pomenja tudi novi eksekucijski red, dasi se bodo javaljne mogla vzdržati dolgo vsa njegova načela.

Izvenprepirno postopanje je preuredil patent iz l. 1854., a konkurzni red zakon iz l. 1868. Toda reforme so pogledom na oba zopet potrebne in deloma pripravljene.

Na polji justične organizacije se je zvršil korenit preobrat. Kolika razlika mej njenim stanjem dandanes in poprej! Pred petdesetimi leti še grajščinsko sodstvo z vsemi svojimi barvami in privatnimi, nezanesljivimi elementi, poslej jednoten organizem državnih, od nikogar nezavisnih sodnikov! Popolnem se je tudi ločilo pravosodstvo od politične uprave, začetkom na vrhovnih mestih, konečno leta 1868. na najnižjih instancah, ko so se za sodna opravila

organizovala posebna okrajna sodišča. Poprej zavisni odvetniški stan dobil je svojo popolno avtonomijo, notarijat pa svoje pravo življenje. V pravosodji delujejo dandanes vse druge in drugačne moči ter garancije, nego li so bile dane pred vlado našega cesarja.

Nepregledna je vrsta zdravih reform v upravi bodisi za materijalno ali tudi kulturno napredovanje raznovrstnih stanov. Tu sem spadajo mnogi zakoni, ki se tičejo regulacije poljedelčevih pravic, lova, zboljšanja gospodarstva z gozdi, zlaganja zemljišč itd., nadalje obrtni red s svojimi nedostatnimi novelami, združni zakon, vodno pravo, rudarsko pravo, železnični zakoni itd. Na poprej neznana pota je krenila naša država s socialno-političnimi zakoni v varstvo delavcev po delarnah, nasproti delodajalcem, nasproti nezgodam in boleznim — koraki pravega in potrebnega napredka. Za šolstvo in narodno prosveto se je žrtvovalo neznansko mnogo in tudi z vspehom. Povzdignila se je ljudska omika pa tudi strokovna izobrazba nenadejano. Novo uredbo in novega duha so dobile tudi avstrijske univerze in na njih zlasti pravniške fakultete. Pravožnanstvo naše je danes na visoki stopinji in daje najboljše jamstvo, da se bode pravno življenje razvijalo po strogem smislu in duhu veljavnih zakonov, da se pa ne bo izogibalo novim pravnim idejam, temuč jim skušalo pridobiti veljavo in zakonito zmago.

In tako tudi avstrijski pravnik, stoječ ob konci slave polnega jubileja svojega cesarja, lahko zadovoljen kliče: kamor se oko ozre, povsod se nov mi svet odpre.

Za naš narod posebej pa obsega zadnje petdesetletje razvoj prava njegovega jezika. Koj prve ustave so se izrekle za ravnopravnost vseh narodov. Cesar je dokazal svojo natančno pravičnost, ko je oktoberski diplom in

februvarski patent podpisal tudi v slovenščini. V kranjskem deželnem zboru je l. 1861. rekel dr. Toman: „Danes je prvokrat, da nas je naš cesar in vojvoda nagovoril v našem slovenskem materinskem jeziku in nam pokazal, da je prišla doba, da se moremo posluževati jezika slovenskega. On nam je dal ustavo, pisano v našem jeziku; dal je zakon ravnopravnosti, iz ktere le zamore izrasti stanoviten blagostan narodov.“ Od tedaj naprej si je slovenski jezik korakoma pridobival veljavo tudi v javnih uradih. Posebno jasno in stalno mu je pripoznal popolno ravnopravnost decemberske ustave čl. XIX. Ako si je do dandanes, čeprav le s pomočjo posebnih naredeb in preko mnogih ovir, osvojil kolikor toliko uradnega polja, se je to gotovo zgodilo le v prosepah pravosodja in dobre uprave za naš narod. Šele po veljavi slovenskega jezika v šoli, uradu in javnem življenji prihaja narod na pravo pot zdravega napredovanja. Hvaležen je torej svojemu vladarju zlasti tudi za zajamčeno ravnopravnost in stal je ponosno mej avstrijskimi narodi, ki so po vsej pravici svojemu Najvišjemu in najboljšemu gospodarju po preteku petdesetletnega najblagodatnejšega vladanja obnavljali patrijotično ljubezen, neomahljive zvestobo in požrtovalno udanost.

